NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI
ILMIY AXBOROTNOMASI, [2026-8]
ISSN:2181-1458
ISSN:2181-0427

09.00.00-FALSAFA
journal.namdu.uz
PHILOSOPHICAL

OILAVIY MUNOSABATLARDA OTA TARBIYASINING O‘RNI

Dovranova Oysulton Dovrankulovna
Qarshi davlat universiteti Pedagogika kafedrasi o‘qituvchisi
E-mail: oysultondovranova@gmail.com

Annotatsiya: *Maqolada otaning tarbiyaviy ishtiroki bola bilan muloqot, kundalik mas’uliyat va ota-onaning hamkorligi birligida tahlil qilinadi. Ilmiy manbalarni qiyoslash asosida otalik ishtirokining mavjudlik, muntazamlik va munosabat sifati jihatlari farqlanadi. Oilaviy vaziyatlar uchun pedagogik tavsiyalar va kuzatish mezonlari taklif etiladi. Xulosalar nazariy tahlilga asoslangan bo‘lib, mahalliy oilalar bo‘yicha empirik natija sifatida talqin qilinmaydi.*

Kalit so‘zlar: *oilaviy tarbiya, otalik ishtiroki, ota-ona hamkorligi, hissiy qo‘llab-quvvatlash, mas’uliyat, bola mustaqilligi.*

РОЛЬ ОТЦОВСКОГО ВОСПИТАНИЯ В СЕМЕЙНЫХ ОТНОШЕНИЯХ

Аннотация: *Участие отца в воспитании рассматривается во взаимосвязи общения с ребёнком, повседневной ответственности и сотрудничества родителей. На основе сопоставления научных источников разграничиваются присутствие отца, регулярность его участия и качество отношений. Предлагаются педагогические рекомендации и ориентиры наблюдения. Выводы имеют теоретический характер и не представляют результаты эмпирического исследования местных семей.*

Ключевые слова: *семейное воспитание, участие отца, сотрудничество родителей, эмоциональная поддержка, ответственность, самостоятельность ребёнка.*

THE ROLE OF PATERNAL PARENTING IN FAMILY RELATIONSHIPS

Abstract: *This conceptual article examines paternal parenting through communication, everyday responsibility and coparenting. A comparative reading of research distinguishes a father’s presence, the regularity of his involvement and relationship quality. Practical recommendations and observation criteria are proposed for family education. The conclusions derive from theoretical analysis and do not constitute empirical findings about local families.*

Keywords: *family education, father involvement, coparenting, emotional support, responsibility, child autonomy.*

KIRISH

Otaning tarbiyadagi o‘rni ko‘pincha oilani moddiy ta’minlash, tartib o‘rnatish yoki farzandning kelajak kasbini belgilash bilan izohlanadi. Bu vazifalar oilaviy hayotning muayyan tomonlarini ifodalasa-da, bolaning kundalik tajribasidagi otalik munosabatini to‘liq ochmaydi. Farzand uchun otaning va’dasini bajarishi, savolini jiddiy qabul qilishi, xatoga qanday munosabat bildirishi va boshqa oila a’zolari bilan qanday gaplashishi ham tarbiyaviy mazmun kasb etadi.

Maqolaning maqsadi ota tarbiyasini oiladagi alohida hukmronlik mavqeyi sifatida emas, bolaning rivojlanishiga yo‘naltirilgan munosabat va mas’uliyatlar tizimi sifatida tahlil qilishdir. Asosiy savol quyidagicha qo‘yiladi: otaning ishtiroki qaysi pedagogik shartlarda farzandning mustaqilligi, ishonchi va mas’uliyatini qo‘llab-quvvatlaydi? Muhokama asosan maktab yoshidagi farzandlar tarbiyasiga qaratiladi; turli yosh va oilaviy sharoitlar uchun bir xil talab belgilashdan saqlaniladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

A. Sarkadi va hammualliflarning longitudinal tadqiqotlar sharhida otaning faol, muntazam ishtiroki bilan bolalar rivojlanishining qator ijobiy ko‘rsatkichlari o‘rtasida bog‘liqlik qayd etilgan [1]. Mualliflar ishtirokni birga yashash, bevosita muloqot va mas’uliyat kabi o‘lchovlarda ko‘rib chiqadilar. Sharh xulosasi otaning bola bilan aloqasiga e’tiborni kuchaytiradi, biroq alohida oilada kuzatilgan natijani faqat ota ta’siri bilan tushuntirishga asos bermaydi.

N. Cabrera, H. Fitzgerald, R. Bradley va L. Roggman otalik munosabatlarini bolaning xususiyatlari, ota-onaning tarixi va kengroq ijtimoiy sharoitlar bilan bog‘liq dinamik tizim sifatida talqin qiladilar [2]. Bunda ta’sir bir yo‘nalishli emas: ota bolaga munosabat bildirganidek, bolaning yoshi, ehtiyoji va xulqi ham otaning tutumini o‘zgartiradi. Bu yondashuv oilaviy tarbiyani tayyor fazilatlar ro‘yxatiga qisqartirmaslikka imkon beradi.

M. Feinberg ota-onaning birgalikda tarbiyalash munosabatini vazifalarni bo‘lishish, tarbiya yuzasidan kelishuv, o‘zaro qo‘llab-quvvatlash yoki bir-birining mavqeyini susaytirish hamda oilaviy aloqalarni boshqarish orqali tahlil qiladi [3]. N. Cabrera, B. Volling va R. Barr esa otalarni tarbiya tadqiqotlarida mustaqil ishtirokchi sifatida o‘rganish, birga va alohida yashaydigan otalarning vaziyatlarini farqlash zarurligini ko‘rsatadilar [4].

Ushbu manbalar birgalikda ikki xulosaga olib keladi. Birinchidan, otaning mavjudligi bilan uning tarbiyaviy ishtiroki bir tushuncha emas. Ikkinchidan, bu ishtirokni onaning faoliyatidan va oilaning sharoitidan ajratib baholash yetarli bo‘lmaydi. Maqolada shu nazariy asoslar kundalik oilaviy vaziyatlar uchun pedagogik tavsiyalarga aylantiriladi. Xorijiy manbalardagi bog‘liqliklar O‘zbekiston oilalariga tekshirmasdan ko‘chirilmaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot nazariy-tahliliy xususiyatga ega. Ota ishtiroki va birgalikdagi tarbiyaga bevosita oid to‘rtta ilmiy ish maqsadli tanlanib, tushunchaviy va qiyosiy tahlil qilindi. Bu manbalar majmui tizimli sharhning to‘liq qidiruv protokoliga da’vo qilmaydi. Tahlilda ishtirokning shakli, munosabatning sifati, oila a’zolari o‘rtasidagi kelishuv va kontekstual cheklovlar ajratildi.

Tahlil natijalari asosida pedagogik vaziyatlar modellashtirildi va kuzatish uchun savollar tuzildi. Keltirilgan oilaviy misollar shartli bo‘lib, intervyu yoki kuzatuvdan olingan dalil emas. So‘rovnoma, tajriba va statistik hisob-kitob bajarilmagan. Shuning uchun takliflarning amaliy foydasi kelgusida alohida tekshirilishi lozim; mazkur ish ularni asoslash va chegaralarini belgilash bilan cheklanadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Ota tarbiyasini tavsiflashda uch jihatni farqlash taklif etiladi: bola uchun murojaat qilish imkoniyati, tarbiyaviy ishtirokning muntazamligi va munosabat sifati. Bir uyda yashash birinchi jihatning ham to‘liq kafolati emas: doim band yoki faqat tanbeh beradigan kattaga bola muammosini aytmasligi mumkin. Aksincha, boshqa hududda ishlaydigan ota kelishilgan muloqot va bajariladigan majburiyatlar orqali aloqani saqlashga intilishi mumkin. Bunda masofa va imkoniyatlar baribir hisobga olinadi.

Birinchi pedagogik yo‘nalish — tinglash va hissiy javob qaytarish. Farzand maktabdagi kelishmovchilik haqida gapirganda darhol aybdorni aniqlashga o‘tish suhbatni qisqartirishi mumkin. Dastlab nima sodir bo‘lgani, bola vaziyatni qanday tushungani va undan nima kutayotganini aniqlash maqsadga muvofiq. «Seni tushundim» deyishning o‘zi yetarli emas; ota bolaning gapini mazmunan qaytarib, to‘g‘ri tushunganini tekshirishi mumkin. Tinglash xatti-harakatning har qanday ko‘rinishini ma’qullash degani emas.

Ikkinchi yo‘nalish — talabning izchilligi. Qoidaning ma’nosi tushuntirilganda farzand faqat kattadan qo‘rqib emas, xatti-harakat oqibatini anglab qaror qilishga o‘rganishi uchun sharoit yaratiladi. Masalan, uy vazifasi bajarilmaganda bolaning shaxsini kamsitish o‘rniga nima to‘sqinlik qilgani aniqlanadi va keyingi ish rejasi kelishiladi. Ota bolaning o‘rniga topshiriqni bajarib bermaydi, ammo ishni qismlarga ajratishda yordam beradi. Talab va yordam bir-birini to‘ldiradi.

Uchinchi yo‘nalish — kundalik mas’uliyatga qo‘shilish. Farzand bilan suhbatlashish, uning o‘qishidagi qiyinchilikni bilish, uy yumushini birgalikda bajarish va berilgan va’dani eslab qolish tarbiyaning oddiy, ammo kuzatiladigan ko‘rinishlaridir. Bu ishlar faqat onaning eslatmasidan keyin bajarilsa, rejalashtirish yuki baribir bir kishida qoladi. Ota o‘z zimmasidagi vazifani belgilash, bajarish va natijasini kuzatishning butun jarayonida ishtirok etishi maqsadga muvofiq.

To‘rtinchi yo‘nalish — ota-onaning tarbiyaviy kelishuvi. Bir kattaga ma’qul bo‘lgan qoida ikkinchisi tomonidan bola oldida doim bekor qilinsa, talabning mazmuni noaniqlashadi. Kelishuv barcha fikrlarning bir xil bo‘lishini anglatmaydi. Masalan, telefon ishlatish vaqti yuzasidan turli qarashlar mavjud bo‘lsa, ota-ona avval o‘zaro muhokama qiladi, so‘ng bolaga tushunarli tartibni bayon etadi. Vaziyat o‘zgarsa, qoida ham asosli ravishda qayta ko‘rib chiqiladi.

Beshinchi yo‘nalish — mustaqillikka joy qoldirish. Ota farzandning har bir qarorini oldindan hal qilsa, mas’uliyat haqida ko‘p gapirgan taqdirda ham uni mashq qilish imkoniyati qisqaradi. Yoshiga mos tanlovlar, masalan, vazifalarni bajarish ketma-ketligi yoki bo‘sh vaqt mashg‘ulotini kelishish, qaror va oqibat orasidagi aloqani tushunishga xizmat qilishi mumkin. Xavfsizlik va oilaning real imkoniyatlari bilan bog‘liq chegaralar esa kattalar tomonidan aniq belgilanadi.

Shartli vaziyatni ko‘rib chiqaylik: farzand uyda zimmasiga olgan ishni unutdi. Faqat tanbeh berish suhbatni aybni isbotlashga aylantiradi; kattalarning ishni indamay bajarib qo‘yishi esa majburiyatni noaniq qoldiradi. Pedagogik yechim sifatida kelishuvni eslatish, unutish sababini aniqlash va ishni qachon tugatishni bolaning o‘zi bilan belgilash taklif etiladi. Keyingi safar eslatma vositasi kerakmi, degan savol ham muhokama qilinadi. Bu algoritm universal natija va’da qilmaydi, lekin tarbiyaviy harakatning maqsadini aniq qiladi.

Otaning shaxsiy namunasi faqat mehnatsevarlik yoki qat’iyat bilan cheklanmaydi. Xatosini tan olish, uzr so‘rash, uy mehnatini adolatli taqsimlash va suhbatdoshni bo‘lmasdan tinglash ham tarbiyaviy mazmunga ega. Bunday sifatlarni faqat otaga yoki faqat onaga xos deb belgilash asosli emas. Ota tarbiyasining ahamiyati boshqa tarbiyachilar hissasini kamaytirish orqali emas, uning o‘z mas’uliyatini to‘liq bajarishi orqali ochiladi.

Kuzatish uchun to‘rtta amaliy savol taklif etiladi: bola savol bilan murojaat qila oldimi; kelishilgan vazifa bajarildimi; nizoda bolaning fikri eshitildimi; keyingi qarorda unga yoshiga mos ishtirok berildimi? Javoblar umumiy «yaxshi ota»

bahosi shaklida emas, aniq vaziyat qaydi bilan yoziladi. Masalan, «suhbat yaxshi o‘tdi» o‘rniga «bola voqeani tugatguncha tinglandi va keyingi qadam birga belgilandi» deyiladi. Ushbu savollar diagnostik test yoki oilalarni reytinglash vositasi emas.

Maktabning oilalar bilan ishlashida ham topshiriqlar otaning real imkoniyatiga mos tuzilishi lozim. Faqat kunduzgi yig‘ilishga kelishni faollik belgisi deb olish ish jadvali og‘ir otalarni chetda qoldiradi. Qisqa individual suhbat, kelishilgan vaqtdagi aloqa yoki farzand bilan bajariladigan kichik o‘quv vazifasi muqobil shakl bo‘lishi mumkin. Bunda oilaning shaxsiy hayotini oshkor qilish yoki bolaning otasi haqidagi ma’lumotni sinf oldida solishtirish talab etilmaydi.

Takliflar oila tarkibidagi farqlarga sezgir bo‘lishi kerak. Ota bilan yashamaydigan bolaga nisbatan kamchilik haqidagi tayyor hukm chiqarish noto‘g‘ri. Tarbiyaviy yordam bolaning amaldagi ishonchli kattalari va xavfsiz munosabatlariga tayangan holda tashkil etiladi. Ota bilan aloqani muhokama qilishda uning shunchaki mavjudligi emas, bolaning manfaatiga xizmat qilishi asosiy mezon bo‘lib qoladi. Oilaning daromadi, mehnat sharoiti va qo‘llab-quvvatlash imkoniyatlari ham chetda qoldirilmaydi.

XULOSALAR

Ota tarbiyasining oilaviy munosabatlardagi o‘rni muntazam muloqot, izchil talab, kundalik mas’uliyat va ota-onaning kelishuvi orqali namoyon bo‘ladi. Ota obro‘sini qo‘rquvga tayanadigan nazorat bilan tenglashtirish tarbiyaning muloqot va namuna ko‘rsatish tomonlarini toraytiradi. Taklif etilgan yondashuv otaning ishtirokini aniq kundalik harakatlar orqali tavsiflashga imkon beradi.

Kelgusidagi empirik tadqiqotda otalar bilan suhbat, bolalarning yoshiga mos fikrlari va oilaviy vaziyatlar haqidagi qaydlarni o‘zaro solishtirish maqsadga muvofiq. Ishtirok ixtiyoriyligi va ma’lumotlar maxfiyligi ta’minlanishi kerak. Oila tarkibi, ish jadvali va resurslaridagi farqlar hisobga olingandagina mahalliy sharoitga mos tavsiyalarni aniqlashtirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sarkadi A., Kristiansson R., Oberklaid F., Bremberg S. Fathers’ involvement and children’s developmental outcomes: a systematic review of longitudinal studies // Acta Paediatrica. 2008. Vol. 97, No. 2. P. 153–158. DOI: 10.1111/j.1651-2227.2007.00572.x.

2. Cabrera N. J., Fitzgerald H. E., Bradley R. H., Roggman L. The Ecology of Father–Child Relationships: An Expanded Model // Journal of Family Theory & Review. 2014. Vol. 6, No. 4. P. 336–354. DOI: 10.1111/jftr.12054.

3. Feinberg M. E. The Internal Structure and Ecological Context of Coparenting: A Framework for Research and Intervention // Parenting: Science and Practice. 2003. Vol. 3, No. 2. P. 95–131. DOI: 10.1207/S15327922PAR0302_01.

4. Cabrera N. J., Volling B. L., Barr R. Fathers Are Parents, Too! Widening the Lens on Parenting for Children’s Development // Child Development Perspectives. 2018. Vol. 12, No. 3. P. 152–157. DOI: 10.1111/cdep.12275.